FORSLAG TIL AFGØRELSE FRA GENERALADVOKAT CHRISTINE STIX-HACKL
fremsat den 20. marts 2003 [1]

I — Indledende bemærkninger

1. Denne sag vedrører spørgsmålet om anerkendelse af en »maîtrise en droit«, som er erhvervet i Frankrig, med henblik på optagelse på listen over advokatfuldmægtige i Italien. Det drejer sig herved om fortolkningen af etableringsfriheden og den frie udveksling af tjenesteydelser, Rådets direktiv 89/48/EØF af 21. december 1988 om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed (herefter »direktiv 89/48«) [2] samt Europa-Parlamentets og Rådets direktiv 98/5/EF af 16. februar 1998 om lettelse af adgangen til varig udøvelse af advokaterhvervet i en anden medlemsstat end den, hvor beskikkelsen er opnået (herefter »direktiv 98/5«) [3].

1 — Originalsprog: tysk.
2 — EFT L 19, s. 16.
3 — EFT L 77, s. 36.

II — De relevante retsregler

A — *Fællesskabsbestemmelser*

2. De bestemmelser, der er relevante i denne sag, er bestemmelserne om etableringsretten og om den frie udveksling af tjenesteydelser samt direktiv 89/48 og direktiv 98/5.

1. Direktiv 89/48

3. Direktiv 89/48 indfører en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed. I henhold til direktivets artikel 2 gælder direktivet for enhver EF-statsborger, der ønsker at udøve et lovreguleret erhverv som selvstændig eller lønmodtager i et værtsland.

4. Artikel 1 i direktiv 89/48 bestemmer bl. a.:

»I dette direktiv forstås ved:

a) eksamensbevis: ethvert eksamensbevis, certifikat eller andet kvalifikationsbevis eller samtlige sådanne eksamensbeviser, certifikater eller andre kvalifikationsbeviser under ét,

— som er udstedt af en medlemsstats kompetente myndighed, der er udpeget i overensstemmelse med denne stats love eller administrative bestemmelser

— hvoraf det fremgår, at indehaveren med positivt resultat har gennemgået en post-gymnasial uddannelse af mindst tre års varighed eller af tilsvarende varighed på deltid, ved et universitet eller en anden højere læreanstalt eller ved en anden uddannelsesinstitution med samme uddannelsesniveau, og i påkommende tilfælde, at han med positivt resultat har gennemgået den erhvervsmæssige uddannelse, der kræves ud over den post-gymnasiale uddannelse, og

— hvoraf det fremgår, at indehaveren besidder de erhvervsmæssige kvalifikationer, der er påkrævet for at få adgang til et lovreguleret erhverv i den pågældende medlemsstat eller til at udøve det

såfremt den uddannelse, som dette eksamensbevis, certifikat eller andet kvalifikationsbevis er udstedt for, overvejende har fundet sted i Fællesskabet, eller såfremt indehaveren har en erhvervserfaring af tre års varighed attesteret af den medlemsstat, som har anerkendt et eksamensbevis, certifikat eller andet kvalifikationsbevis udstedt i et tredjeland.

Med et eksamensbevis som defineret i første afsnit sidestilles ethvert eksamensbevis, certifikat eller andet kvalifikationsbevis eller samtlige sådanne eksamensbeviser, certifikater eller andre kvalifikationsbeviser under ét, som er udstedt af en kompetent myndighed i en medlemsstat, såfremt der er tale om beviser for en uddannelse, der har fundet sted i Fællesskabet og i denne medlemsstat anerkendes af en kompetent myndighed som værende på tilsvarende niveau, og såfremt der i den pågældende medlemsstat til disse beviser er knyttet de samme rettigheder vedrørende adgang til og udøvelse af et lovreguleret erhverv [...]

[...]

c) lovreguleret erhverv: den eller de samlede lovregulerede erhvervsmæssige former for virksomhed, der udgør dette erhverv i en medlemsstat

d) lovreguleret erhvervsmæssig virksomhed: erhvervsmæssig virksomhed, når der enten direkte eller indirekte ifølge love eller administrative bestemmelser kræves et eksamensbevis for i en medlemsstat at optage eller udøve denne virksomhed eller en form heraf. Som en form for udøvelse af lovreguleret erhvervsmæssig virksomhed betragtes blandt andet:

— udøvelse af en aktivitet under anvendelse af en faglig titel, såfremt anvendelse af den pågældende titel er forbeholdt personer, der er i besiddelse af det i henhold til love eller administrative bestemmelser krævede eksamensbevis [...]

[...]«

5. Artikel 3 i direktiv 89/48, der præciserer principperne for adgang til og udøvelse af et lovreguleret erhverv, bestemmer:

»Når der i værtslandet kræves et eksamensbevis for at optage eller udøve et bestemt lovreguleret erhverv, kan den kompetente myndighed ikke under henvisning til manglende kvalifikationer nægte en EF-statsborger adgang til at optage eller udøve et sådant erhverv på samme vilkår som dem, der gælder for landets egne statsborgere,

a) såfremt ansøgeren er i besiddelse af det eksamensbevis, som i en anden medlemsstat er foreskrevet som betingelse for adgang til dér at optage eller udøve det samme erhverv, og som er opnået i en medlemsstat, eller

b) såfremt ansøgeren på fuldtidsbasis har udøvet det pågældende erhverv i mindst to år i løbet af de forudgående ti år i en anden medlemsstat, hvor dette erhverv ikke er lovreguleret i henhold til artikel 1, litra c), og artikel 1, litra d), første afsnit, og den pågældende er i besiddelse af et eller flere kvalifikationsbeviser:

— som er udstedt af en kompetent myndighed i en medlemsstat, der er udpeget i overensstemmelse med medlemsstatens love eller administrative bestemmelser

— hvoraf det fremgår, at indehaveren med positivt resultat har gennemgået en post-gymnasial uddannelse af mindst tre års varighed eller af tilsvarende varighed på deltid, ved et universitet eller en anden højere læreanstalt eller ved en anden uddannelsesinstitution med samme uddannelsesniveau i en medlemsstat, og, i givet fald, at han med positivt resultat har gennemgået den erhvervsmæssige uddannelse, der kræves ud over den post-gymnasiale uddannelse, og

— som har forberedt ham til at udøve det pågældende erhverv.

Med det i første afsnit omhandlede kvalifikationsbevis sidestilles ethvert kvalifikationsbevis eller samtlige sådanne kvalifikationsbeviser under ét, som er udstedt af en kompetent myndighed i en medlemsstat, såfremt der er tale om beviser for en uddannelse, der har fundet sted i Fællesskabet og af denne medlemsstat anerkendes som værende på tilsvarende niveau, på betingelse af at denne anerkendelse er blevet meddelt de øvrige medlemsstater og Kommissionen.«

6. Artikel 4 i direktiv 89/48 giver værtslandet mulighed for at gøre adgangen til det lovregulerede erhverv betinget af visse omstændigheder. Ifølge denne bestemmelse kan værtslandet kræve af ansøgeren,

»a) at han beviser, at han har erhvervserfaring, når varigheden af den uddannelse, som han i henhold til artikel 3, litra a) og b), dokumenterer at have gennemgået, er mindst et år kortere end den uddannelsestid, der kræves i værtslandet [...]«

2. Direktiv 98/5

7. Direktiv 98/5 gælder for både selvstændige og lønmodtagere. Den anden betragtning har følgende ordlyd:

»En advokat, der er fuldt kvalificeret i en medlemsstat, kan allerede nu anmode om at få sit eksamensbevis anerkendt med henblik på at etablere sig i en anden medlemsstat for dér at udøve advokatvirksomhed under denne medlemsstats advokattitel i henhold til Rådets direktiv 89/48/EØF af 21. december 1988 om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed; formålet med nævnte direktiv er at åbne mulighed for advokaters integration i advokaterhvervet i værtslandet, og det tager ikke sigte på at ændre de faglige regler, der gælder i værtslandet, eller at unddrage advokaten for anvendelsen af disse regler.«

8. Artikel 1 i direktiv 98/5 bestemmer:

»1. Dette direktiv har til formål at lette adgangen til varig udøvelse af advokaterhvervet som selvstændig eller som lønmodtager i en anden medlemsstat end den, hvor bestikkelsen er opnået.

2. I dette direktiv forstås ved:

a) »advokat«: enhver person, der er statsborger i en medlemsstat, og som har ret til at udøve virksomhed under en af følgende faglige titler [...]«

9. I henhold til artikel 2 har enhver advokat »i en hvilken som helst anden medlemsstat ret til varigt at udøve de i artikel 5 nævnte former for advokatvirksomhed under hjemlandets advokattitel«.

10. Artikel 5 beskriver advokatens virksomhedsområde. Ifølge denne artikel »kan en advokat, der udøver virksomhed under hjemlandets advokattitel, udøve den samme form for advokatvirksomhed som advokater, der udøver virksomhed under værtslandets relevante advokattitel, og kan navnlig rådgive om hjemlandets retssystem, EF-ret, international ret og værtslandets retssystem. Under alle omstændigheder skal han overholde de procedureregler, som gælder med hensyn til de nationale domstole«.

B — *Nationale bestemmelser*

11. Den, der ønsker at blive optaget på listen over advokatfuldmægtige i Italien, skal være i besiddelse af et eksamensbevis fra Italien eller et eksamensbevis, der er anerkendt af et italiensk universitet.

12. De væsentligste bestemmelser vedrørende adgangen til og udøvelsen af advokatvirksomhed i Italien findes i Regio Decreto Legge nr. 1578, Ordinamento delle professioni di avvocato e procuratore (kongeligt lovdekret nr. 1578 om organisering af advokaterhvervet) af 27. november 1933 (herefter »lovdekret nr. 1578« [4]), som blev ophøjet til lov nr. 36 af 22. januar 1934 [5], med senere ændringer.

4 — GURI nr. 281 af 5.12.1933.
5 — GURI nr. 24 af 30.1.1934.

13. Artikel 8 i lovdekret nr. 1578 bestemmer:

»En juridisk kandidat, der gennemfører den i artikel 17 fastsatte praktikperiode, optages efter anmodning og fremlæggelse af en bekræftelse fra den advokat, på hvis kontor den pågældende har arbejdet, på en særlig liste, der føres af advokatrådet ved retten i den retskreds, hvor vedkommende har bopæl, og er underlagt dette advokatråds disciplinære beføjelser.

Efter at have været opført på den i stk. 1 nævnte liste i et år kan en advokatfuldmægtig i en periode på højst seks år udøve virksomhed som rettergangsfuldmægtig ved retterne i den [Corte d'appello] retskreds, hvorunder det advokatråd henhører, som fører listen, dog kun i sager, som var omfattet af Pretores kompetence i henhold til de bestemmelser, der var gældende, inden lovdekret (Decreto legislativo) om gennemførelse af lov nr. 254 af 16. juli 1997 trådte i kraft.

I straffesager kan advokatfuldmægtigen udnævnes til beskikket forsvarer ved de samme retter og på de samme betingelser og kan optræde som anklagemyndighed og indgive appel som forsvarer eller som repræsentant for anklagemyndigheden.

For at udøve virksomhed som rettergangsfuldmægtig og udøve den i stk. 2 nævnte virksomhed skal advokatfuldmægtigen over for præsidenten for retten i den retskreds, hvor vedkommende er optaget på listen over advokatfuldmægtige, have aflagt følgende ed: [...]«

14. Artikel 17, stk. 1, i lovdekret nr. 1578 bestemmer:

»For at blive optaget i registeret over advokater skal den pågældende:

1) være italiensk statsborger eller italiener fra en af de regioner, der ikke politisk er forbundet med Italien

[...]

4) være i besiddelse af en juridisk kandidateksamen (»laurea in giurisprudenza«) fra eller bekræftet af et universitet i Den Italienske Republik

5) have gennemført, på tilfredsstillende vis og med positivt resultat, en praktikperiode på mindst to på hinanden følgende år på et advokatkontor og have bistået med behandlingen af civile sager og straffesager

ved appelretten eller retten i første instans, i overensstemmelse med de bestemmelser, der fastsættes i henhold til artikel 101; eller i den samme periode have ført sager ved førsteinstansretterne i artikel 8's forstand.

[...]

7) have bopæl i den retskreds, hvor ansøgningen om registrering indgives.«

15. Ved Legge nr. 146, Disposizioni per l'adempimento di obblighi derivanti dall'appartenenza dell'Italia alla Comunità europea, legge comunitaria 1993 (lov nr. 146 vedrørende bestemmelser om gennemførelse af de forpligtelser, der følger af Den Italienske Republiks tilhørsforhold til Det Europæiske Fællesskab, fællesskabsloven 1993) blev nationalitetsbetingelsen ophævet. Loven bestemmer i artikel 10:

»Statsborgere fra Fællesskabets medlemsstater ligestilles med italienske statsborgere for så vidt angår registreringen for advokatstanden, som omhandlet i artikel 17 i kongeligt lovdekret nr. 1578 af 27. november 1933 [...] der fastsætter betingelserne for organiseringen af advokaterhvervet.«

16. Decreto legislativo nr. 115 af 27. januar 1996 om anerkendelse af eksamensbeviser, der er erhvervet i Det Europæiske Fællesskab [6] (herefter »lovdekret nr. 115«) har til formål at gennemføre direktiv 89/48. Artikel 1 har følgende ordlyd:

»1. På de i dette lovdekret fastsatte betingelser anerkendes et eksamensbevis, der i en anden medlemsstat i Det Europæiske Fællesskab er udstedt for en erhvervsmæssig uddannelse, og som efter denne stats lovgivning kræves for at udøve et erhverv [...]

2. En fællesskabsborger gives anerkendelse til i Italien som selvstændig eller lønmodtager at udøve et erhverv svarende til det, vedkommende kan udøve i det land, hvori det i stk. 1 nævnte eksamensbevis er udstedt.

3. Et eksamensbevis anerkendes, hvis der fremlægges dokumentation for, at ansøgeren med positivt resultat har gennemgået en post-gymnasial uddannelse af mindst tre års varighed eller af tilsvarende varighed på deltid, ved et universitet eller en anden højere læreanstalt eller ved en anden uddannelsesinstitution med det samme uddannelsesniveau.«

6 — GURI nr. 40 af 18.2.1992, s. 6.

17. Artikel 2 i lovdekret nr. 115 bestemmer:

»I dette lovdekret forstås ved erhverv:

a) virksomhed, for hvilken der kræves optagelse i en fortegnelse, i et register eller på en liste, der føres af myndighederne eller af et offentligt organ, hvis der for optagelse kræves en erhvervsmæssig uddannelse, som opfylder betingelserne i artikel 1, stk. 3

b) virksomhed, der udøves af offentlige eller private ansatte, hvis der for adgang hertil på grundlag af love eller administrative bestemmelser kræves en erhvervsmæssig uddannelse, som opfylder betingelserne i artikel 1, stk. 3

c) virksomhed, der udøves under anvendelse af en faglig titel, hvis udstedelse er forbeholdt personer, der har en erhvervsmæssig uddannelse, som opfylder betingelserne i artikel 1, stk. 3

[...]«

18. Artikel 6 regulerer betingelserne for anerkendelsen og foreskriver en egnethedsprøve for visse juridiske erhverv.

19. I artikel 11 fastsættes efter erhvervsgrupper, hvilke instanser der er kompetente til at behandle ansøgninger om anerkendelse. Hvad angår de juridiske erhverv, er det kun advokatvirksomhed, der er omfattet. I artikel 12 fastsættes, hvorledes ansøgningen om anerkendelse indgives til vedkommende minister.

20. Som det også fremgår af Domstolens dom i sagen Kommissionen mod Italien [7], er artikel 17, stk. 1, nr. 1, 4 og 5, i lovdekret nr. 1578 blevet ophævet, dvs. nationalitetsbetingelsen er blevet ophævet ved artikel 10 i lov nr. 146/94 og bestemmelserne om italiensk embedseksamen og gennemførelse af en praktikperiode ved lovdekret nr. 115. Som den italienske regering præciserede under den mundtlige forhandling, gælder artikel 17, stk. 1, nr. 4, ikke længere for advokater, men dog fortsat for advokatfuldmægtige.

21. I italiensk ret sondres principielt mellem to former for advokatfuldmægtige: simple praktikanter og »patrocinatori«,

7 — Dom af 7.3.2002, sag C-145/99, Sml. I, s. 2235, præmis 33 og 36 ff.

som har mere vidtgående beføjelser. »Patrocinatore« kan man blive efter et års praktik og i en periode på højst seks år.

III — De faktiske omstændigheder, retsforhandlingerne i hovedsagen og det præjudicielle spørgsmål

22. Christine Valia Morgenbesser, der er fransk statsborger med bopæl i Italien, ansøgte den 27. oktober 1999 Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Genova (Advokatrådet i Genova) om at blive optaget på listen over advokatfuldmægtige. Med henblik herpå fremlagde hun dokumentation for, at hun havde erhvervet universitetsgraden »maîtrise en droit« i Frankrig i 1996. Derefter havde hun arbejdet som jurist på et advokatkontor i Paris i otte måneder, inden hun fra april 1998 blev tilknyttet et advokatkontor i Genova.

23. Hendes ansøgning blev afslået ved afgørelse af 4. november 1999. Consiglio anførte, at ansøgningen ikke opfyldte betingelsen i artikel 17, stk. 1, nr. 4, i lovdekret nr. 1578, hvorefter der for en optagelse bl. a. kræves en juridisk kandidateksamen fra eller bekræftet af et italiensk universitet.

24. Den 2. december 1999 anfægtede Christine Morgenbesser denne afgørelse i overensstemmelse med lovbestemmelserne og gjorde herved gældende, at den var i strid med lovdekret nr. 115 om gennemførelse af direktiv 89/48 i Italien og med EF-traktatens bestemmelser om de grundlæggende friheder. Hun anførte, at artikel 17, stk. 1, nr. 4, i lovdekret nr. 1578 måtte anses for stiltiende ophævet.

25. Ved afgørelse af 12. maj 2000 stadfæstede Consiglio Nazionale Forense (advokatrådet i Italien) den indbragte afgørelse med den begrundelse, at Christine Morgenbesser ikke var berettiget til at udøve virksomhed som advokat i Frankrig og ikke var i besiddelse af den faglige titel, der var nødvendig for at blive optaget på listen over advokatfuldmægtige.

26. Christine Morgenbessers ansøgning om, at hendes eksamensbevis blev anerkendt i Italien, blev afslået af Justitsministeriet, som erklærede sig inkompetent under henvisning til, at der var tale om en akademisk grad og ikke om anerkendelse af udøvelsen af erhvervet som advokat. Universitetet i Genova gjorde på sin side bekræftelsen af det franske eksamensbevis betinget af, at Christine Morgenbesser deltog i et kursus, bestod 13 yderligere eksamener og udarbejdede et speciale; Christine Morgenbesser blev kun fritaget for 6 hovedfag og 7 valgfag. Christine Morgenbesser anfægtede universitetets afgørelse ved Tribunale amministrativo regionale della Liguria, hvis afgørelse er blevet anket til Consiglio di Stato.

27. Efterfølgende anmodede hun Corte suprema di cassazione om at forelægge Domstolen et præjudicielt spørgsmål vedrørende fortolkningen af artikel 10 EF, 12 EF, 14 EF, 39 EF og 43 EF.

28. Christine Morgenbesser kræver at blive opført på listen over advokatfuldmægtige, selv om hendes akademiske grad ikke er blevet godkendt i Italien, da det eksamensbevis, hun har erhvervet i Frankrig, ifølge hende automatisk bør anerkendes i Italien.

29. Ved kendelse afsagt den 19. april 2001, indgået til Domstolens Justitskontor den 8. august 2001, har Corte suprema di cassazione forelagt De Europæiske Fællesskabers Domstol en anmodning om præjudiciel afgørelse af følgende spørgsmål:

»Kan et eksamensbevis, som er erhvervet af en fællesskabsborger i et af Fællesskabets medlemsstater (i denne sag Frankrig), automatisk anerkendes til ovennævnte formål [8] i en anden medlemsstat (i denne sag Italien), selv om det ikke er udtrykkeligt anerkendt og bekræftet her, i medfør af de bestemmelser i EF-traktaten om etableringsret og fri udveksling af tjenesteydelser, som kassationsappellanten har påberåbt sig [artikel 10 EF, 12 EF, 14 EF, 39 EF og 43 EF (tidligere artikel 5, 6, 7A, 48 og 52 i EF-traktaten)], samt i medfør af traktatens artikel 149 EF (tidligere artikel 126 i EF-traktaten)?«

IV — Det præjudicielle spørgsmål

A — *Parternes argumenter*

30. *Christine Morgenbesser* har anført, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig, er omfattet af begrebet »erhverv« i direktiv 89/48, selv om der er tale om en erhvervsmæssig uddannelse med henblik på at udøve advokaterhvervet i fremtiden. Hun har herved henvist til artikel 8 i lovdekret nr. 1578 og anført, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig, omfatter selvstændig behandling af sager, rådgivning af klienter og i visse tilfælde repræsentation og forsvar af klienterne, og at reglerne for de beskikkede advokater finder anvendelse. Christine Morgenbesser har også anført, at der i denne henseende foreligger en parallel til Domstolens praksis, hvorefter en praktikant skal betragtes som arbejdstager [9].

31. Christine Morgenbesser har anført, at det krav om forudgående anerkendelse fra

8 — Dvs. til optagelse på listen over advokatfuldmægtige.

9 — Dom af 26.2.1992, sag C-3/90, Bernini, Sml. I, s. 1071, og af 3.7.1986, sag 66/85, Lawrie-Blum, Sml. s. 2121.

et italiensk universitet af eksamensbeviset, der er fastsat i artikel 17, stk. 1, nr. 4, i lovdekret nr. 1578, er i strid med direktiv 89/48. I henhold til direktivet kan man nemlig påberåbe sig et eksamensbevis, der er erhvervet i en medlemsstat, med henblik på at udøve et erhverv i en anden medlemsstat.

32. På grundlag af Fernández de Bobadilla-dommen [10] har Christine Morgenbesser anført, at det er ulogisk, at en advokatfuldmægtig, hvis virksomhedsområde er begrænset i forhold til en advokats, skal anmode om anerkendelse af sit eksamensbevis fra et italiensk universitet og principielt gennemføre et yderligere studium i henhold til italienske bestemmelser.

33. Såfremt direktiv 89/48 ikke finder anvendelse, har Christine Morgenbesser subsidiært gjort gældende, at artikel 43 EF er blevet tilsidesat. Hvis direktiv 89/48 finder anvendelse, kan de kompetente myndigheder ikke yderligere kræve, at eksamensbeviser fra andre medlemsstater skal godkendes af nationale myndigheder, da disse eksamensbeviser derimod automatisk er ligestillede, såfremt de opfylder betingelserne i direktivet. De kompetente myndigheder skal vurdere, om et eksamensbevis, der er udstedt af en anden medlemsstat, opfylder bestemmelserne i værtslandet med hensyn til kundskaber og kvalifikationer. Er dette tilfældet, skal der ske anerkendelse og optagelse i erhvervsregisteret.

34. På grundlag af sin forståelse af den nationale ret er *Consiglio dell'Ordine degli Avvocati di Genova* (advokatrådet i Genova) nået frem til, at advokatfuldmægtige ikke udøver et erhverv som omhandlet i direktiv 89/48.

35. Endvidere har advokatrådet anført, at advokatfuldmægtige i henhold til de faglige bestemmelser ikke engang udøver en erhvervsmæssig virksomhed i den i Domstolens praksis omhandlede forstand, men blot befinder sig i en uddannelsessituation. Virksomheden udøves kun i en bestemt periode og under tilsyn. Endelig mangler det slutprodukt, der er nødvendigt for at anvende direktiv 89/48, dvs. en afsluttet uddannelse.

36. Den *danske regering* har anført, at en advokatfuldmægtig ikke automatisk kan påberåbe sig et eksamensbevis, der er erhvervet i en anden medlemsstat, for at blive optaget i erhvervsregisteret.

37. Den danske regering har endvidere anført, at Københavns Universitet skal bekræfte, at et eksamensbevis, der er erhvervet i en anden medlemsstat, er på

10 — Dom af 8.7.1999, sag C-234/97, Sml. I, s. 4773.

samme niveau, når en person vil registreres som advokatfuldmægtig i Danmark. Er de kvalifikationer og kundskaber, der fremgår af det udenlandske eksamensbevis, ikke på samme niveau, kan det danske justitsministerium efter individuelle kriterier kræve en yderligere prøvetid på indtil to år hos en dansk advokat. Der skal foretages en sammenligning efter principperne i Vlassopoulou-dommen [11]. Dette indebærer dog på ingen måde en automatisk anerkendelse af det udenlandske eksamensbevis, som Christine Morgenbesser har krævet.

38. Efter den danske regerings opfattelse finder direktiv 89/48 ikke anvendelse på denne sag, da direktivet kun vedrører allerede uddannede advokater, men ikke advokatfuldmægtige. En praktikperiode, der er gennemført i en anden medlemsstat, kan imidlertid anerkendes i henhold til artikel 5 i direktiv 89/48.

39. Den *italienske regering* har anført, at de krav, der stilles for at få adgang til advokaterhvervet i Italien — besiddelse af en juridisk kandidateksamen, gennemførelse af en praktikperiode på to år og aflæggelse af en prøve — er en garanti for advokaternes erhvervsmæssige kvalitet. EF-traktatens bestemmelser om etableringsret og fri udveksling af tjenesteydelser indebærer ikke i sig selv, at et eksamensbevis automatisk skal anerkendes i en anden medlemsstat. Ifølge den italienske regering kan en virksomhed som advokatfuldmægtig ikke anses for et »lovreguleret erhverv« som omhandlet i direktiv 89/48. Endvidere vedrører denne sag anerkendelse af en akademisk grad, der må adskilles fra anerkendelse af faglige titler.

40. *Kommissionen* har anført, at selv om direktiv 89/48 og 98/5 ikke finder anvendelse, skal der tages hensyn til de almindelige principper for fortolkning af artikel 43 EF, der er fastsat i Vlassopoulou-dommen og Gebhard-dommen [12]. Formålet med den præjudicielle forelæggelse er at få klarlagt, om artikel 43 EF i sig selv, såfremt direktiv 89/48 ikke finder anvendelse, er til hinder for visse nationale bestemmelser, i hovedsagen navnlig kravet om, at det nationale universitet skal vurdere, om eksamensbeviser fra andre medlemsstater kan anerkendes som ligestillede, og at der gennemføres kurser, bestås 13 eksamener og udarbejdes et speciale.

41. Efter Kommissionens opfattelse giver de italienske universiteters administrative praksis med hensyn til sammenligningen af eksamensbeviser fra andre medlemsstater i det konkrete tilfælde ikke mulighed for en sondring på grundlag af, hvilken retsorden det udenlandske eksamensbevis vedrører. Denne fremgangsmåde er i strid med Vlassopoulou-dommen, hvorefter medlems-

11 — Dom af 7.5.1991, sag C-340/89, Sml. I, s. 2357.

12 — Dom af 30.11.1995, sag C-55/94, Sml. I, s. 4165.

staternes kompetente myndigheder skal foretage en individuel sammenligning mellem det pågældende eksamensbevis og de krav, som stilles i den nationale lovgivning.

42. Subsidiært har Kommissionen anført, at direktiv 89/48 finder anvendelse, når advokatfuldmægtigens virksomhed kan anses for et »lovreguleret erhverv«. Under retsmødet har Kommissionen imidlertid klart tilkendegivet, at kun virksomhed, der normalt udøves vedvarende og endeligt, efter dens opfattelse kan anses for et erhverv som omhandlet i direktiv 89/48.

B — *Vurdering*

43. Ved det præjudicielle spørgsmål ønsker den forelæggende ret oplyst, om en fællesskabsborger automatisk kan gøre et eksamensbevis gældende, som er erhvervet i en anden medlemsstat.

44. Spørgsmålet er i det væsentlige, om en national bestemmelse, hvorefter der for optagelse i et erhvervsregister kræves anerkendelse fra et nationalt universitet, er forenelig med direktiv 89/48 eller, såfremt dette ikke finder anvendelse, med artikel 43 EF. I hovedsagen blev der stillet krav om, at sagsøgeren deltog i et kursus, bestod 13 eksamener og udarbejdede et speciale.

45. Corte suprema di cassazione har i det præjudicielle spørgsmål bl.a. henvist til en række primærretlige bestemmelser, nemlig artikel 10 EF, 12 EF, 14 EF, 39 EF, 43 EF og artikel 149 EF. Inden jeg behandler de primærretlige bestemmelser, skal jeg imidlertid undersøge, om de faktiske omstændigheder i hovedsagen ikke er omfattet af anvendelsesområdet for en afledt bestemmelse, som udgør en udtømmende harmonisering. Direktiv 89/48 og 98/5 er relevante i denne henseende. I henhold til disse direktiver skal medlemsstaterne foretage en vurdering af de nationale gennemførelsesforanstaltninger med hensyn til ligestillingen af udenlandske eksamensbeviser [13].

1. Direktiv 98/5

46. Med hensyn til direktiv 98/5 skal jeg undersøge, om dette direktiv overhovedet finder anvendelse på advokatfuldmægtige som sagsøgeren i hovedsagen.

13 — Jacques Pertek: *La reconnaissance des diplômes*, s. 68.

47. Som det fremgår af anden betragtning til direktiv 98/5, kan kun en advokat, der er fuldt kvalificeret, etablere sig i en anden medlemsstat.

48. I henhold til artikel 1, stk. 1, i direktiv 98/5 har direktivet til formål at lette adgangen til »varig udøvelse af advokaterhvervet«. Dette direktiv supplerer derfor direktiv 89/48.

49. Anvendelsesområdet for direktiv 98/5 omfatter i henhold til artikel 1, stk. 2, imidlertid kun personer, som har ret til at udøve virksomhed under visse faglige titler. Med hensyn til personer, som udøver virksomhed i Frankrig, er det kun personer, der må udøve virksomhed under titlen »avocat«, der er omfattet.

50. Direktiv 98/5 gælder således ikke for personer, som stadig er under uddannelse, dvs. endnu ikke ganske opfylder betingelserne for adgang til advokaterhvervet.

51. Da advokatfuldmægtige i Italien netop endnu ikke er advokater — hvilket allerede fremgår af titlen »praticanti« — er de ikke omfattet af direktivets anvendelsesområde. Dette gælder navnlig personer, som ikke besidder alle kvalifikationer for at kunne udøve advokaterhvervet, f.eks. ikke har bestået de i hjemlandet foreskrevne prøver for advokatfuldmægtige, men kun er i besiddelse af et eksamensbevis og en vis praktisk erfaring.

52. Direktiv 98/5 finder derfor ikke anvendelse i et tilfælde som det i hovedsagen foreliggende.

2. Direktiv 89/48

53. Efterfølgende skal jeg undersøge, om direktiv 89/48 finder anvendelse. I denne sag er det herved afgørende, om den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig i Italien, er omfattet af begrebet »lovreguleret erhverv« i direktivets forstand.

54. Ved »lovreguleret erhverv« forstås i henhold til den retlige definition i artikel 1, litra c), i direktiv 89/48 »den eller de samlede lovregulerede erhvervsmæssige former for virksomhed, der udgør dette erhverv i en medlemsstat«.

55. Ved »lovreguleret erhvervsmæssig virksomhed« forstås i henhold til direktivets artikel 1, litra d), »erhvervsmæssig virk-

somhed, når der enten direkte eller indirekte ifølge love eller administrative bestemmelser kræves et eksamensbevis for i en medlemsstat at optage eller udøve denne virksomhed eller en form heraf«.

56. Erhvervet som advokatfuldmægtig findes ikke som sådant i hele Fællesskabet, men er i de forskellige medlemsstater defineret forskelligt og omfatter forskellige aktiviteter: Et erhverv kan derfor være omfattet af visse bestemmelser i kun en medlemsstat, i flere eller endog i alle medlemsstater. Begrebet »lovreguleret erhverv« [14] vedrører nemlig ikke kun besiddelsen af et eksamensbevis eller en akademisk grad [15], men er karakteriseret ved, at det også kan være knyttet til andre kvalifikationsbeviser.

57. Det er den pågældende medlemsstat, der afgør, om en virksomhed er lovreguleret, dvs. er omfattet af visse nationale bestemmelser [16].

58. Dette ændrer imidlertid intet ved det forhold, at begrebet »lovreguleret erhverv« skal fortolkes uafhængigt i fællesskabsretten. Heraf følger imidlertid, at også det spørgsmål, om en vis virksomhed udgør et erhverv som omhandlet i direktiv 89/48, skal vurderes på grundlag af fællesskabsretten.

59. Ifølge Domstolens praksis [17] er et erhverv lovreguleret, når der er fastlagt bestemmelser for adgangen til at optage eller udøve virksomheden og dermed erhvervet. Sådanne retlige bestemmelser kan enten være direkte eller indirekte. De er direkte, når der ved værtslandets love eller administrative bestemmelser gennemføres en ordning, hvorved erhvervet udtrykkeligt forbeholdes personer, som opfylder visse betingelser, og hvorved personer, som ikke opfylder betingelserne, forbydes retten til at udøve virksomheden [18].

60. Inden jeg undersøger, om den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig i Italien, udgør et lovreguleret erhverv som omhandlet i direktiv 89/48, er det hensigtsmæssigt først at undersøge advokaterhvervet nærmere. På dette grundlag og afgrænset herfra skal jeg derefter gennemgå den virksomhed, der udøves af advokatfuldmægtige i Italien.

14 — Vedrørende dette begreb jf. Jacques Pertek: *Les avocats en Europe*, 2000, s. 95.

15 — Jacques Pertek: *General recognition of diplomas and free movement of professionals*, 1992, s. 19.

16 — Scordamaglia, »La direttiva Cee sul riconoscimento dei diplomi«: *Problematica del diritto delle Comunità europee*, 1992, s. 267 (275).

17 — Dom af 1.2.1996, sag C-164/94, Aranitis, Sml. I, s. 135, præmis 18 og 33, og Fernández de Bobadilla-dommen, nævnt i fodnote 10, præmis 16.

18 — Aranitis-dommen, nævnt i fodnote 17, præmis 19, og Fernández de Bobadilla-dommen, nævnt i fodnote 10, præmis 17.

61. Direktiv 89/48 henviser til advokaterhvervet som »slutprodukt«. Hvis adgangen til advokaterhvervet i en medlemsstat er betinget af en yderligere periode med introducerende praktisk virksomhed efter eksamen under tilsyn af en advokat, der er fuldt kvalificeret, er den »uddannelse, der kræves ud over den post-gymnasiale uddannelse,« i henhold til direktiv 89/48 først gennemgået med positivt resultat, når beviset for, at denne virksomhed er gennemført, foreligger. Det er dette, der udgør det såkaldte »slutprodukt«.

62. I de medlemsstater, som denne sag vedrører, dvs. Frankrig og Italien, er advokaterhvervet et lovreguleret erhverv, hvor der er eneret på titlen [19].

63. Selv i de medlemsstater, hvor der kræves en praktisk uddannelse, er denne reguleret forskelligt. I nogle medlemsstater gennemføres den således af den relevante faglige organisation, mens den i andre reguleres og kontrolleres af statslige myndigheder. Når der kræves en praktisk uddannelse for at kunne udøve et bestemt erhverv, kan en universitetseksamen alene uden den krævede praktiske uddannelse ikke anses for et slutprodukt. Den omfattes derfor ikke af direktivets anvendelsesområde [20].

64. Da retten til at optage og udøve advokaterhvervet i Italien foruden gennemførelsen af en praktikperiode også er betinget af, at der bestås en »esame di abilitazione«, er det ikke tilstrækkeligt blot at være i besiddelse af et eksamensbevis [21].

65. I Italien kan den praktiske uddannelse gennemføres på forskellige måder. En af disse er, at den pågældende person næsten selvstændigt udøver rådgivende virksomhed i civile sager og straffesager. Denne virksomhed må udøves i en periode på højst seks år.

66. Hvis de — ganske vist brede — kriterier, der fremgår af Domstolens praksis vedrørende begrebet lovreguleret virksomhed [22], anvendes på den virksomhed, der udøves af advokatfuldmægtige i Italien, fremgår det, at denne virksomhed skal anses for lovreguleret, da adgangen til og udøvelsen af denne virksomhed er omfattet af visse lovbestemmelser. Dette gælder ikke kun for den virksomhed, der udøves af personer, som besidder et »patrocinio«, men også for personer, der kun er praktikanter.

19 — Jacques Pertek: »Les professions juridiques et judiciaires dans l'Union européenne«, *Droit administratif et droit communautaire*.

20 — Hildegard Schneider: *Die Anerkennung von Diplomen in der Europäischen Gemeinschaft*, s. 172.

21 — Jf. Jacques Pertek: *General Recognition of Diplomas and Free Movement of Professionals*, 1992, s. 7.

22 — Jf. herved den retspraksis, der er anført i fodnote 17 og 18.

67. Den omstændighed, at advokatfuldmægtige udøver en lovreguleret virksomhed indebærer imidlertid ikke, at denne virksomhed er et lovreguleret erhverv som omhandlet i direktiv 89/48.

68. Det forhold, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig i Italien, er tidsmæssigt begrænset, taler mod, at den anses for et lovreguleret erhverv som omhandlet i direktiv 89/48. En advokatfuldmægtig udøver blot virksomheden i uddannelsesperioden. Virksomheden er kun udtryk for, at uddannelsen til advokaterhvervet også omfatter praktisk virksomhed[23]. Såfremt denne virksomhed imidlertid udskilles abstrakt fra uddannelsen og anses for et erhverv i sig selv, overses det, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig — i det mindste af en »patrocinatore« — kun er et led i uddannelsen til advokaterhvervet.

69. De begrænsede beføjelser i forhold til advokaterhvervet, hvilket Christine Morgenbesser også selv har henvist til i sit indlæg, er et yderligere argument for ikke at anse den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig, for et lovreguleret erhverv som omhandlet i direktiv 89/48.

70. Endelig er også artikel 6 i lovdekret nr. 115 til hinder for, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig, anses for et lovreguleret erhverv som omhandlet i artikel 1 i direktiv 89/48. Artikel 6 i lovdekret nr. 115 indeholder en liste over juridiske erhverv, som imidlertid ikke omfatter advokatfuldmægtige. Heraf kan det sluttes, at den italienske lovgiver ikke har villet anse den virksomhed, der udøves af advokatfuldmægtige, for et erhverv. Selv om kvalificeringen som et erhverv således blev overladt den pågældende medlemsstat — en opfattelse, som jeg imidlertid ikke støtter her — kan det af den nationale ret, der er relevant i denne henseende, snarere udledes, at advokatfuldmægtiges virksomhed ikke udgør et erhverv som omhandlet i direktiv 89/48.

71. Det forhold, at den liste, hvorpå advokatfuldmægtige opføres i Italien, er et »registro« og ikke et »albo« som listen over advokater, kan ikke være afgørende. Selv om den pågældende medlemsstat helt legitimt har valgt en betegnelse, er dette ikke af afgørende betydning.

3. Primærretlige forpligtelser

72. Da hverken direktiv 89/48 eller direktiv 98/5 finder anvendelse på den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig i denne sag, må de primærretlige bestemmelser lægges til grund.

23 — Jf. derimod Görlitz, »Gemeinschaftsrechtliche Diplomanerkennungspflichten und Zugang zum deutschen Vorbereitungsdienst«, *Europarecht*, 2000, s. 836 (843 ff.), som kvalificerer den tyske »Vorbereitungsdienst« (praktisk virksomhed) som i det mindste erhvervsmæssig virksomhed.

73. I det præjudicielle spørgsmål er anført følgende primærretlige bestemmelser: artikel 10 EF, 12 EF, 14 EF, 39 EF, 43 EF og artikel 149 EF. Inden de generelle bestemmelser, dvs. artikel 10 EF, 12 EF og 14 EF, kan behandles, skal jeg undersøge traktatens særbestemmelser.

74. Selv om der generelt findes en omfattende retspraksis vedrørende advokaterhvervet, bl.a. i Italien, er denne sag den første, som vedrører en advokatfuldmægtig, dvs. en praktikant. Det er derfor hensigtsmæssigt at tage udgangspunkt i Domstolens praksis vedrørende praktikanter.

75. Ifølge Domstolens praksis vedrørende praktikanter kan deres virksomhed også være omfattet af arbejdstagernes frie bevægelighed. Det er imidlertid en betingelse, at »den udøvede virksomhed er reel og faktisk og ikke af en sådan art, at den fremstår som et rent marginalt supplement« [24]. Dette kan også være tilfældet, hvis produktiviteten [25], den ugentlige arbejdstid eller lønnen er beskeden [26]. Det er heller ikke afgørende, hvorledes midlerne til at sikre aflønningen tilvejebringes, eller at arbejdsforholdet efter national ret har »sui generis«-karakter [27].

76. Denne sag vedrører en helt speciel situation, idet den nemlig ikke vedrører adgangen for en advokatfuldmægtig, der er fuldt kvalificeret i en medlemsstat, til advokateksamen i en anden medlemsstat, men derimod fuldførelsen af en erhvervsuddannelse til advokat, der er påbegyndt i en anden medlemsstat.

77. Sagen vedrører adgangen til en praktikperiode i værtslandet og spørgsmålet, om og i givet fald på hvilke betingelser værtslandet er forpligtet til at give personer med en universitetseksamen fra en anden medlemsstat adgang til praktikperioden.

78. Da en praktikperiode som allerede nævnt også er omfattet af arbejdstagernes frie bevægelighed, gælder dette — såfremt der er tale om lønnet beskæftigelse — ligeledes for en praktikperiode som den, der gennemføres af de italienske advokatfuldmægtige. Heraf følger imidlertid, at også adgangen til en sådan praktikperiode er omfattet af denne grundlæggende frihed.

79. Da det fremgår af de faktiske omstændigheder i hovedsagen, at virksomheden

24 — Dom af 31.5.1989, sag 344/87, Bettray, Sml. s. 1621, præmis 13, og Bernini-dommen, nævnt i fodnote 9, præmis 14.
Jf. herved generelt dom af 20.11.2001, sag C-268/99, Jany m.fl., Sml. I, s. 8615, præmis 33, og af 11.4.2000, forenede sager C-51/96 og C-191/97, Deliège, Sml. I, s. 2549, præmis 53 og 54.

25 — Bettray-dommen, nævnt i fodnote 24, præmis 15.

26 — Lawrie-Blum-dommen, nævnt i fodnote 9, præmis 21, og Bernini-dommen, nævnt i fodnote 9, præmis 16.

27 — Bettray-dommen, nævnt i fodnote 24, præmis 15 og 16.

ikke udøves således, at den er omfattet af den frie udveksling af tjenesteydelser, må det undersøges, om arbejdstagernes frie bevægelighed eller etableringsfriheden finder anvendelse. Da der under sagen for Domstolen flere gange er blevet henvist til, at der i Christine Morgenbessers tilfælde er tale om etableringsfriheden, skal jeg derfor tage udgangspunkt i denne grundlæggende frihed. Herfor taler også parallellen i denne henseende til de faktiske omstændigheder i hovedsagen i Gebhard-sagen [28].

80. Herefter skal jeg derfor fortolke artikel 43 EF vedrørende etableringsfriheden.

81. Som Kommissionen med rette har anført, kan de principper vedrørende anerkendelsen af eksamensbeviser eller andre kvalifikationsbeviser, der er udviklet i retspraksis vedrørende arbejdstagernes frie bevægelighed og den frie udveksling af tjenesteydelser, også finde anvendelse på etableringsfriheden [29]. Der er navnlig tale om de primærretlige forpligtelser til at anerkende eksamensbeviser og vurdere, om de er ligestillede.

82. I princippet kan der herved sondres mellem to ordninger for anerkendelse af eksamensbeviser eller andre kvalifikationsbeviser.

83. Den ene ordning, som er fastsat i de særlige eller vertikale direktiver, indebærer en automatisk anerkendelse, hvor der blot foretages en formel vurdering af, om det pågældende eksamensbevis er opført på listen over de eksamensbeviser, der skal anerkendes.

84. Den anden ordning — og i denne sag kan kun en sådan ordning finde anvendelse — indebærer en materiel vurdering af de fremlagte beviser. Vurderingen består hovedsagelig i en sammenligning mellem de kvalifikationer, der er erhvervet i hjemlandet, og de kvalifikationer, der kræves i værtslandet. Det, der skal vurderes, er derfor, om færdighederne (kundskaber og kvalifikationer) er ligestillede, navnlig med hensyn til uddannelsens varighed og indhold.

85. Som udgangspunkt [30] for den nævnte retspraksis anvendes normalt Vlassopoulou-dommen [31], men netop for de juridiske

28 — Nævnt i fodnote 12.

29 — Kommissionen har herved henvist til dom af 15.12.1995, sag C-415/93, Bosman, Sml. I, s. 4921, præmis 97, som imidlertid vedrører det modsatte tilfælde, nemlig anvendelse af principperne om etableringsfrihed på arbejdstagernes frie bevægelighed.

30 — Jf. imidlertid allerede dom af 15.10.1987, sag 222/86, Heylens m.fl., Sml. s. 4097, vedrørende spørgsmålet, om der på grundlag af de grundlæggende friheder er en primærretlig forpligtelse til at foretage en objektiv vurdering af de kundskaber og kvalifikationer, der er erhvervet i en anden medlemsstat, inden for rammerne af en ligestillingsvurdering, som kan underkastes en domstolsprøvelse.

31 — Nævnt i fodnote 11, præmis 16.

erhverv er princippet ældre [32]. I Vlassopoulou-sagen skulle Domstolen tage stilling til den situation, hvor en græsk advokat havde indgivet ansøgning om beskikkelse som tysk advokat, navnlig under henvisning til kundskaber i tysk ret, som var erhvervet ved studier og praktisk erfaring i Tyskland, men hvor ansøgningen var blevet afslået med den begrundelse, at den pågældende ikke havde statsprøven.

86. Nærværende sag vedrører anerkendelsen af en universitetseksamen, der er erhvervet i hjemlandet, og af en praktikperiode, der er gennemført dér.

87. Jeg skal herved også henvise til Domstolens faste praksis, hvorefter udøvelsen af etableringsretten, der er sikret i artikel 43 EF, hindres, »såfremt der ved de pågældende nationale regler ikke tages hensyn til kundskaber og kvalifikationer, som vedkommende allerede har erhvervet i en anden medlemsstat« [33].

88. Heraf følger de kompetente nationale myndigheders forpligtelse til at »vurdere, om de kundskaber, ansøgeren har erhvervet enten ved studier eller ved praktisk erfaring, er tilstrækkelige til at dokumentere, at vedkommende har erhvervet de manglende kundskaber« [34]. Værtslandet skal således fastsætte og også anvende en sådan procedure.

a) Anerkendelse af et eksamensbevis

89. Indledningsvis skal jeg derfor undersøge, om en »maîtrise en droit«, der er erhvervet i Frankrig, falder ind under værtslandets forpligtelse til at foretage en sådan vurdering. I den henseende er der i denne sag ikke tale om anerkendelse af akademiske grader som sådanne, men om anerkendelse af akademiske eksamensbeviser til erhvervsmæssige formål.

90. Selv om den »maîtrise en droit«, der er erhvervet i Frankrig, ikke er et eksamensbevis, der garanterer direkte adgang til advokaterhvervet, er der dog tale om et eksamensbevis, som dokumenterer visse kundskaber og kvalifikationer.

32 — Dom af 28.4.1977, sag 71/76, Thieffry, Sml. s. 765, præmis 19 ff., og Gebhard-dommen, nævnt i fodnote 12, præmis 38.

33 — Vlassopoulou-dommen, nævnt i fodnote 11, præmis 15, og dom af 9.2.1994, sag C-319/92, Haim, Sml. I, s. 425, præmis 26.

34 — Fernández de Bobadilla-dommen, nævnt i fodnote 10, præmis 33.

91. Det fremgår også klart af Domstolens faste praksis, at der skal tages hensyn til »indholdet og varigheden« [35] af uddannelsen og samtlige »eksamensbeviser, certifikater og andre kvalifikationsbeviser« [36]. Da Domstolen herved imidlertid ikke har foretaget en nærmere sondring med hensyn til arten af kvalifikationsbeviset eller begrænset anerkendelsen til f.eks. visse eksamensbeviser, må der anlægges en bred fortolkning af de beviser, der skal anerkendes.

92. Det fremgår af Kraus-dommen [37], som vedrørte et postgraduate-studium, at værtsstaterne er forpligtet til at tage hensyn til endog akademiske grader.

93. Det påhviler den forelæggende ret, og i givet fald de nationale myndigheder, på grundlag af samtlige forhold i sagen samt de ovenstående betragtninger at tage stilling til, om Christine Morgenbessers eksamensbevis kan ligestilles med et tilsvarende italiensk eksamensbevis [38].

35 — Vlassopoulou-dommen, nævnt i fodnote 11, præmis 17, og dom af 7.5.1992, sag C-104/91, Aguirre Borrell m.fl., Sml. I, s. 3003, præmis 12, og dommen i sagen Heylens m.fl., nævnt i fodnote 30, præmis 13.

36 — Dommen i sagen Aguirre Borrell m.fl., nævnt i fodnote 35, præmis 11, dom af 14.9.2000, sag C-238/98, Hocsman, Sml. I, s. 6623, præmis 23, og af 22.1.2002, sag C-31/00, Dreessen, Sml. I, s. 663, præmis 24.

37 — Dom af 31.3.1993, sag C-19/92, Sml. I, s. 1663, præmis 20 ff.

38 — Jf. Hocsman-dommen, nævnt i fodnote 36, præmis 39.

b) Anerkendelse af praktisk uddannelse

94. Jeg skal nu desuden undersøge, om der skal tages hensyn til praktisk uddannelse, som er gennemgået i hjemlandet.

95. Det fremgår klart af Domstolens faste praksis, at der skal tages hensyn til den faglige erfaring [39], der er erhvervet i hjemlandet, og endog den »praktiske uddannelse« [40], der er gennemført. Dette gælder også i et tilfælde som det i hovedsagen foreliggende, hvor den pågældende ikke har gennemført hele den uddannelse til advokat, der er foreskrevet i hjemlandet.

c) Vurdering af ligestillingen — sammenligning

96. Ved vurderingen af ligestillingen, dvs. ved sammenligningen af kvalifikationsbeviser og praktisk uddannelse, kan en medlemsstat dog inddrage de objektive forskelle, der består i betragtning af såvel de retsforskrifter vedrørende det pågældende erhverv, der gælder i oprindelsesmedlemsstaten, som virkefeltet herfor.

39 — Vlassopoulou-dommen, nævnt i fodnote 11, præmis 21, Haim-dommen, nævnt i fodnote 33, præmis 28, og Hocsman-dommen, nævnt i fodnote 36, præmis 23.

40 — Vlassopoulou-dommen, nævnt i fodnote 11, præmis 17, og dommen i sagen Aguirre Borrell m.fl., nævnt i fodnote 35, præmis 12, og dommen i sagen Heylens m.fl., nævnt i fodnote 30, præmis 13.

97. Hvis det på grundlag af sammenligningen af eksamensbeviserne kan konstateres, at de kundskaber og kvalifikationer, der er dokumenteret ved det udenlandske eksamensbevis, svarer til de krav, der stilles i de nationale bestemmelser, er medlemsstaten forpligtet til at anerkende, at eksamensbeviset opfylder disse krav. Hvis der ved sammenligningen derimod kun fremgår delvis overensstemmelse mellem kundskaberne og kvalifikationerne, er værtslandet berettiget til at kræve, at vedkommende dokumenterer, at han har erhvervet de manglende kundskaber og kvalifikationer [41].

98. Under alle omstændigheder skal medlemsstaterne derfor i materiel henseende tage behørigt hensyn til de udenlandske kvalifikationer, som i det mindste til dels opfylder de nationale betingelser, der er i overensstemmelse med fællesskabsretten.

99. Det er ikke tilladt under henvisning til formelle kriterier, som f.eks. kravet om en italiensk universitetseksamen som i denne sag, fuldstændigt og ubegrundet at nægte at foretage en materiel ligestillingsvurdering.

100. Det påhviler derfor værtslandet at fastsætte og anvende en procedure, som er i overensstemmelse med disse principper. Er den procedure, der gælder i værtslandet, ikke i overensstemmelse med de fællesskabsretlige krav, påhviler det enhver kompetent myndighed, i denne sag f.eks. også den kompetente myndighed for optagelse på listen over advokatfuldmægtige, selv at undersøge, om det af ansøgeren i en anden stat opnåede eksamensbevis, eventuelt i forbindelse med praktisk erfaring, skal betragtes som ligestillet med det krævede kvalifikationsbevis [42].

101. Det følger heraf, at et eksamensbevis, som er erhvervet i en anden medlemsstat, ganske vist ikke skal anerkendes automatisk, men kan gøres gældende af en fællesskabsborger inden for rammerne af en anerkendelsesprocedure.

102. På baggrund af det anførte er det unødvendigt at behandle fortolkningen af artikel 10 EF, 12 EF, 14 EF, 39 EF og 149 EF.

41 — Vlassopoulou-dommen, nævnt i fodnote 11, præmis 19, dommen i sagen Aguirre Borrell m.fl., nævnt i fodnote 35, præmis 14, Fernández de Bobadilla-dommen, nævnt i fodnote 10, præmis 32, og Hocsman-dommen, nævnt i fodnote 36, præmis 36.

42 — Jf. Fernández de Bobadilla-dommen, nævnt i fodnote 10, præmis 34.

V — Forslag til afgørelse

103. På baggrund af det anførte foreslår jeg, at Domstolen besvarer det præjudicielle spørgsmål således:

»Artikel 1 i Rådets direktiv 89/48/EØF af 21. december 1988 om indførelse af en generel ordning for gensidig anerkendelse af eksamensbeviser for erhvervskompetencegivende videregående uddannelser af mindst tre års varighed skal fortolkes således, at den virksomhed, der udøves af en advokatfuldmægtig i Italien, ikke skal anses for et »lovreguleret erhverv«.

Artikel 43 EF skal fortolkes således, at i et tilfælde som det i hovedsagen foreliggende er de kompetente myndigheder i værtslandet forpligtet til at tage hensyn til samtlige eksamensbeviser, certifikater og andre kvalifikationsbeviser og til den pågældendes relevante erfaring i hjemlandet, idet de skal foretage en sammenligning mellem på den ene side den kompetence, der er dokumenteret ved disse kvalifikationsbeviser og denne erfaring, og på den anden side de krav om kundskaber og kvalifikationer, der stilles i værtslandets nationale lovgivning.«